

Ольга Кнейслер

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансових технологій
та банківського бізнесу,*

*Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль,
Україна*

o.kneisler@wupn.edu.ua

ORCID ID: 0009-0004-1521-923X

Ірина Гузела

*доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль,
Україна*

i.huzela@wupn.edu.ua

ORCID ID: 0009-0008-2274-8788

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Важливою передумовою ефективного функціонування страхового ринку є формування позитивних фінансових результатів страховиків в результаті акумулювання достатнього обсягу капіталу та своєчасного і в повному обсязі виконання страхових зобов'язань, раціонального розміщення тимчасово вільних коштів у фінансових активах, забезпечення фінансової стійкості й підтримання постійної платоспроможності. В умовах впливу новітніх реалій та загроз в сучасному суспільстві зростає необхідність реалізації виваженої державної політики у сфері податкового регулювання страхового ринку з метою забезпечення підтримки, відновлення і стимулювання його розвитку. Основним завданням при цьому є формування оптимального рівня податкового навантаження українських страхових компаній в контексті збалансування інтересів держави та усіх учасників страхового ринку.

З метою дослідження сучасних реалій податкового регулювання українського страхового ринку доцільно провести ґрунтовний аналіз фінансових результатів за усіма видами діяльності страховиків, що дозволить виявити основні чинники впливу на формування чистого прибутку (збитку) та окреслити напрямки розв'язання проблем оподаткування страхового бізнесу.

Здійснювати аналіз тенденцій податкового регулювання доцільно впродовж 2020-2023 рр., у контексті впливу новітніх ризиків внаслідок пандемії коронавірусу та воєнних реалій, застосовуючи показники діяльності страхових компаній, які наведені в наглядовій статистиці Національного банку України та характеризують результати: основної (страхової та іншої операційної діяльності), фінансових операцій, іншої звичайної діяльності, чистий фінансовий результат.

За даними табл. 1 зробимо висновок, що в 2020-2023 рр. чистий фінансовий результат страховиків України формувався у вигляді прибутку. При цьому за 2020-2021 рр. чистий прибуток знижується на 28,7%, в 2022 році зростає до 3356,6 млн грн (на 118,4%), та знову зменшується в 2023 році на 27,1%. Така нерівномірна динаміка обсягу чистого прибутку страховиків характеризується в основному результатами фінансової діяльності до оподаткування в 2020-2021 рр. та негативними змінами в обсягах результатів основної діяльності та іншої звичайної діяльності в 2023 р.

За 2020-2023 рр. у структурі фінансових результатів від звичайної діяльності страхових компаній найбільший обсяг (близько 70% і більше) займали результати від фінансової діяльності з тенденцією до зростання як за величиною, так і за темпами зростання в 2022-2023 рр. на 40,7% та 44,8% відповідно (див. табл. 1).

Величина чистого прибутку знижується від 2154,6 млн грн в 2020 році до 1537,2 млн грн в 2021 році. Одним з чинників відповідної тенденції є те, що низка страхових компаній з різних причин досі не надала НБУ регуляторну та фінансову звітність за IV квартал 2021 року, що пов'язано з повномасштабним наступом країни-агресора на Україну наприкінці лютого, який значно ускладнив умови їх діяльності на страховому та інших сегментах фінансового ринку.

Таблиця 1

**Динаміка фінансових результатів діяльності
страховиків України за 2020-2023 рр. [6]**

Показники	Роки						
	2020	2021		2022		2020	
	Обсяг, млн грн	Обсяг, млн грн	Темпи приро- сту,%	Обсяг, млн грн	Темпи приро- сту,%	Обсяг, млн грн	Темпи приро- сту,%
Фінансові результати основної (страхової та іншої операційної) діяльності до оподаткування	1349,8	1476,2	9,4	1506,2	2,0	-932,2	-161,9
Доходи від основної (страхової та іншої операційної) діяльності	44044,5	49548,1	12,8	49478,3	-0,1	51191,0	3,5
Витрати на здійснення основної (страхової та іншої операційної) діяльності	42694,7	48071,9	12,6	47972,1	-0,2	52123,2	8,7
Результати фінансової діяльності до оподаткування	2956,1	2660,0	-10,0	3743,0	40,7	5421,4	44,8
Фінансові результати іншої звичайної діяльності (надзвичайних подій) до оподаткування	96,8 (76,3)	-579,8	-698,9	167,9	129,0	-355,6	-311,8
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	2154,6	1537,2	-28,7	3356,6	118,4	2446,1	-27,1

В 2021 році порівняно з 2020 роком негативна динаміка чистого фінансового результату страховиків визначається скороченням обсягів результату від фінансових операцій від 2956,1 млн грн до 2660,0 млн грн (на 10%) та збитковістю іншої звичайної діяльності до -579,8 млн грн. В 2022 році чистий прибуток страховиків зростає високими темпами на 118,4%, що зумовлено нарощуванням обсягів результатів від фінансової діяльності (на 40,7%) та позитивну динаміку фінансових результатів від основної діяльності (на 2%) та іншої звичайної діяльності (на 129%).

Позитивним аспектом функціонування страхового ринку за 2020-2022 рр. є зростання фінансових результатів від основної діяльності страховиків, зокрема від 1349,8 млн грн в 2020 році до 1506,2 млн грн в 2022 році за рахунок нарощування більших обсягів страхових доходів, що свідчить про збереження позитивних тенденцій проведення страхування в Україні. Однак, темпи зростання прибутку від основної діяльності зменшуються в 2022 р. на противагу 2021 р. від 9,4% до 2%. Доходи від основної (страхової та іншої операційної) діяльності в 2022 році порівняно з 2020 роком зростають на 12,3% в частині основного джерела їх формування доходів від реалізації страхових послуг, які займають 70-75% у їхній структурі, решта – практично 30-25% становлять інші операційні доходи страховика (рис. 1).

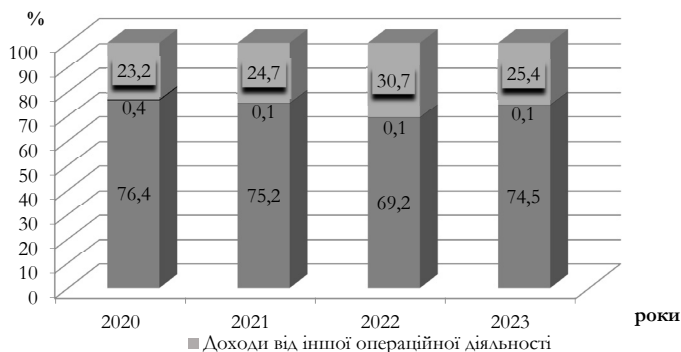

Рис. 1. Динаміка структури доходів від основної (страхової та іншої операційної) діяльності страховиків України впродовж 2020-2023 рр.*

Джерело: побудовано за [6]

Але в 2022 році на противагу 2021 року знижуються розміри страхових доходів, доходів від реалізації страхових послуг та страхових премій внаслідок скорочення обсягів страхової діяльності в Україні в умовах війни.

Незважаючи на позитивну динаміку обсягів страхових премій в 2023 році, який зростає на 18,5% порівняно з 2022 роком, доходів від реалізації страхових послуг на 11,3%, нарощування витрат на страхову діяльність на 8,4% та перевищення їх обсягів на страховими доходами призвело до збитковості основної (страхової та іншої операційної) діяльності страховиків до 932,2 млн грн, що свідчить про неефективність провадження страхування в нашій країні в умовах впливу новітніх загроз. Формування чистого прибутку забезпечили результати фінансової діяльності, які зросли в 2023 році на 3,5%.

Поряд із зростанням доходів від основної діяльності в 2023 році суттєво зростають і витрати за нею (див. табл. 1). Так, в 2023 р. витрати за основною діяльністю зростають до 51191,0 млн грн порівняно з 2020 р. (на 22,1%). Високі темпи нарощування витрат на основну діяльність в 2023 р. відбувається за рахунок операційних витрат, які займають більше 60%, зокрема, витрат, пов'язаних з укладанням і пролонгацією договорів перестрахування, що становлять близько половини таких витрат (рис. 2).

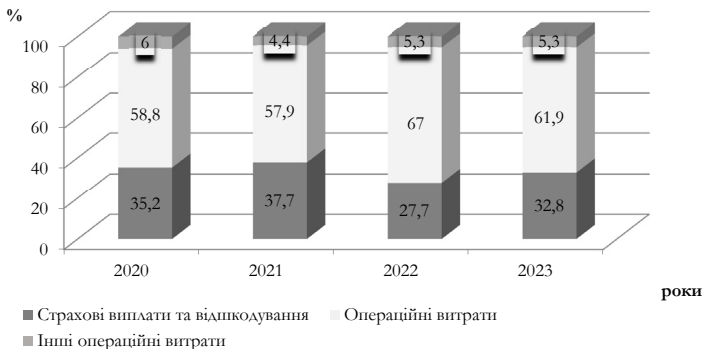

Рис. 2. Динаміка структури витрат основної (страхової та іншої операційної) діяльності страховиків України впродовж 2020-2023 рр.

Джерело: побудовано за [6]

Різке зростання операційних витрат в страховиків відбулося внаслідок навмисного завищення їх обсягу з метою зниження розміру фінансового результату від основної діяльності до оподаткування, що пояснюється запровадженням з 01.01.2015 року змішаної системи оподаткування, згідно з якою страхові компанії сплачують 3% або 0% податку від суми страхових платежів, внесків, премій за договорами страхування та співстрахування та 18% податку на прибуток, отриманого від страхової, фінансової та іншої діяльності страховика.

Зважаючи на проведене вище аналітичне дослідження, зауважимо, що основним джерелом формування фінансових результатів від основної діяльності страховиків є дохід від реалізації страхових послуг у вигляді надходження страхових премій з страхування іншого, ніж страхування життя, та з страхування життя. Проаналізуємо динаміку надходження страхових премій в Україні в 2020-2023 рр. та визначимо чинники впливу на формування страхових доходів та фінансових результатів основної діяльності страховиків (табл. 2).

За даними табл. 2 констатуємо, що основним джерелом формування доходів від реалізації страхових послуг є валові страхові премії з страхування іншого, ніж страхування життя. Так, частка страхових надходжень за ризиковим страхуванням становить більше 88% за досліджуваний період, а з страхування життя – лише 11-12%. Мізерна частка страхування життя є очевидною тенденцією для функціонування страхового ринку, оскільки характеризується низьким рівнем розвитку.

Аналогічно до цього високою є питома вага доходів від реалізації страхових послуг з страхування іншого, ніж страхування життя (більше 90% за 2020-2023 рр.). В 2020-2023 рр. частка доходів від реалізації страхових послуг з страхування життя є меншою від страхових надходжень внаслідок зростання сум, що повертаються з резервів страхування життя та зниження відрахувань до резервів.

Позитивною тенденцією функціонування страхового ринку України є підвищення ефективності фінансової діяльності страховиків (рис. 3).

Таблиця 2

**Динаміка обсягів і структури страхових премій
та доходів від реалізації страхових послуг українських
страховиків за 2020-2023 рр. [6]**

Показ- ники	Роки							
	2020		2021		2022		2023	
	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %
Валові страхові премії:	45158,2	100	49702,8	100	39661,8	100	47015,0	100
– страху- вання інше, ніж страху- вання життя	40168,1	88,9	43820,0	88,2	34849,5	87,9	41851,0	89,0
– страху- вання життя	5017,1	11,1	5882,0	11,8	4812,3	12,1	5164,0	11,0
Доходи від реалі- зації страхо- вих послуг:	33659,4	100	37252,1	100	34233,4	100	38112,1	100
– стра- хування інше, ніж стра- хування життя	30417,4	90,4	33003,7	88,6	31136,2	91,0	34358,9	90,2
– стра- хування життя	3242,0	9,6	4248,4	11,4	3097,2	9,0	3753,2	9,8

Так, фінансовий результат за фінансовими операціями зростає від 2956,1 млн грн в 2020 р. до 5421,4 млн грн в 2023 р. (на 83,4%) за рахунок збільшення обсягів фінансових доходів від 3068,5 млн грн в 2020 році до 5561,6 млн грн в 2023 році (на 81,2%) в частині доходів від розміщення коштів на банківських депозитах і в державних облігаціях, частка яких є найбільшою та займає більше 90% (рис. 4). Мізерною питомою вагою характеризуються доходи

від інвестування в участі в капіталу (менше 1%) та відсутні доходи від вкладень у акції.

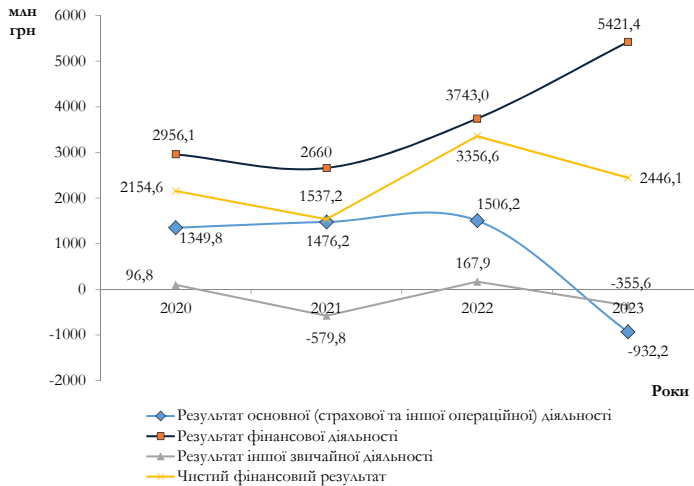

Рис. 3. Динаміка фінансових результатів за видами діяльності страховиків України до оподаткування впродовж 2020-2023 рр.

Джерело: побудовано за [6]

Динаміка інвестиційного доходу аналогічна змінам структури вкладення страхових резервів. Така тенденція щодо структури інвестиційних вкладень страховиків впродовж пояснюється, перш за все, новими змінами до розміщення страхових резервів відповідно до розпорядження Нацкомфінпослуг № 850 від 07.06.2018 «Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика», що зумовили підвищення платоспроможності страховиків та збільшення прибутковості їх інвестиційної діяльності. Зокрема, встановлено вимоги до нормативу якості активів, які повинні бути представлені низькоризиковими активами (ОВДП, облігації МФО, поточні рахунки і депозити в банках з рейтингом не менше АА за національного рейтинговою шкалою і їх облігації, залишок коштів страховика в централізованих фондах МТСБУ, права вимоги до перестраховальників -

нерезидентами за договорами міжнародної системи «Зелена карта» і ядерного страхування). При цьому для страховиків, які надають виключно добровільні види страхування, крім страхування життя, цей норматив складе не менше 20% страхових резервів, для інших – не менше 40% [9]. Зауважимо, що це Розпорядження втратило чинність на підставі Постанови Національного банку № 30 від 14.03.2024 [7].

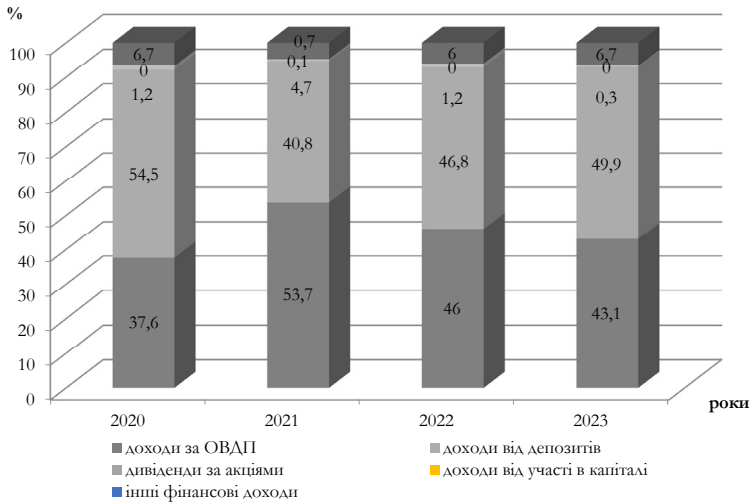

Рис. 4. Динаміка структури фінансових доходів українських страховиків впродовж 2020-2023 рр.*

Джерело: побудовано за [6]

Посилено вимоги до корпоративних акцій і облігацій, якими можуть бути представлені страхові резерви. При цьому доповнено перелік високоризикових активів, якими не можна покривати страхові резерви. Зазначені нормативи та відсутність альтернатив фондового ринку зумовили зниження вкладень страховиків в корпоративні цінні папери та можливість отримання доходів за ними.

Результат фінансової діяльності до оподаткування перевищував результативність основної діяльності на страховому ринку за 2020-2023 рр. Фінансові результати за іншою звичайною діяльністю до оподаткування характеризуються збитками, за винятком 2020 та 2022 рр.

Безумовно, що окрім фінансових результатів за основними видами діяльності страховиків, на формування їх чистого фінансового результату впливає чинна система оподаткування. Зупинимося більш детально на діючій практиці оподаткування діяльності українських страховиків та його впливі на ефективність їхньої діяльності, сучасних тенденціях податкового регулювання страхового ринку в контексті збалансування інтересів його учасників і держави.

Після прийняття Податкового кодексу України в 2010 році для страховиків змінюються основні засади оподаткування страхової діяльності [5]. Впродовж 2011-2015 років страхові компанії в Україні сплачували податок на дохід у розмірі 3% від валових страхових внесків та податок на прибуток від фінансової та іншої діяльності у розмірах: з 2011 р. – 23%; з 2013 р. – 19%; з 2014 р. і донині – 18%. У положеннях Податкового кодексу України (із 01.04.2011 р. до 01.01.2013 р.) було передбачено порядок оподаткування доходів страховиків із збереженням подвійного оподаткування страхових (перестраховувальних) премій. Протягом 2013-2014 рр. в законодавчому документі зроблено зміни, відповідно до яких страхові премії оподатковуються лише один раз при їх надходженні до страховика за ставкою 3%. Однак, з 2015 р. знову відбулися зміни в Податковому кодексі, за яких у діяльності страховиків застосовується змішана система оподаткування: за ставкою 18% оподатковується прибуток від страхової, фінансової та іншої діяльності й за ставкою 3% (0%) – валові доходи у вигляді страхових премій з страхування іншого, ніж страхування життя (страхування життя). Така система оподаткування базується на подвійному оподаткуванні страхової діяльності, що суперечить інтересам страховиків, збільшуючи їх податкове навантаження. Безумовно такі тенденції оподаткування страхової діяльності негативно впливають на чисті фінансові результати страховиків.

Проаналізуємо практику оподаткування діяльності страховиків України та визначимо проблеми податкового регулювання страхового ринку з метою їх розв'язання для підвищення його конкурентоспроможності та збільшення рівня капіталізації. Обсяги податку на прибуток страхових компаній та його частку в загальній

величині податку на прибуток суб'єктів господарювання в Україні наведено в табл. 3.

У Річному звіті про виконання Зведеного бюджету України за 2020-2023 рр. наведено дані про надходження податку на прибуток підприємств до Зведеного бюджету України. Разом з цим, податок на прибуток страховиків взято із звітності страховиків, яку публікує Національний банк України.

Таблиця 3

**Динаміка обсягів податку на прибуток українських
страховиків за 2020-2023 рр., млрд грн [3; 6]**

Показники	Роки			
	2020	2021	2022	2023
Податок на прибуток підприємств, в т.ч.:	118,0	164,0	131,0	158,0
податок на прибуток страхових компаній (у т.ч. філій)	1,67	1,69	1,89	1,82
частка податку на прибуток страхових компаній,%	1,42	1,03	1,44	1,15

Зазначимо, що податок на прибуток страховиків займає мізерну частку в структурі оподаткування суб'єктів господарювання, незважаючи на те, що страхові компанії з 2015 року сплачують два податки: 3% від валових страхових премій та 18% від фінансових результатів страхової, фінансової та іншої діяльності. Це свідчить про незначну фіскальну роль оподаткування діяльності українських страховиків. Якщо в 2020 році податок на прибуток у них становить 1,42% в загальній сумі податку на прибуток суб'єктів господарювання, в 2022 році – 1,44%, то в 2023 році – відбулося зниження до 1,15%.

Зробимо висновки, що динаміка змін податку на прибуток суб'єктів господарювання загалом та страхових компаній зокрема впродовж 2020-2023 рр. є нерівномірною. Так, за 2020-2022 рр. податок на прибуток страховиків зростає аналогічно до динаміки фінансових результатів від їхньої основної діяльності, незважаючи на зниження обсягів страхових премій за 2021-2022 рр. При цьому за 2020-2023 рр. зростає обсяг надходжень з податку

на прибуток усіх суб'єктів господарювання від 118 млрд грн до 131 млрд грн, при цьому нижчими темпами, ніж в 2021 році. Податок на прибуток підприємств зростає в 2023 році (на 20,6%), при цьому податок на прибуток страховиків знижується на 3,8%. Незважаючи на зниження обсягів таких фінансових результатів в 2023 році (отримання збитків в розмірі 932,2 млн грн), зростання результативності фінансової діяльності та нарощування обсягів страхових премій забезпечило зростання позитивної динаміки прибуткового оподаткування страховиків.

Скорочення податку на прибуток страховиків в 2023 році пояснюється впливом воєнних ризиків з початком війни в Україні в 2022 році, яка призвела до зменшення кількості страховиків, збитковості їхньої діяльності. Такі події негативно позначилися на діяльності страховиків та зумовили скорочення доходності і збитковість страхової діяльності, зростання витрат і зменшення обсягів фінансових результатів основної діяльності до оподаткування й отримання збитків від іншої звичайної діяльності.

Проаналізуємо структуру податку на прибуток українських страховиків за 2020-2023 рр. (табл. 4).

Отже, в структурі податку на прибуток страхових компаній найбільшу питому вагу займає податок на валові доходи від страхової діяльності, який розраховується за ставкою 3% від валових надходжень страхових премій. Так, впродовж 2020-2023 рр. частка цього податку становить більше 64%. При цьому, за чотири роки обсяги податку на валові доходи від страхової діяльності зростають від 1133,8 млн грн до 1377,6 млн грн (на 21,5%) за рахунок нарощування обсягів страхових премій від 45158,2 млн грн до 47015,0 млн грн (на 4,1%).

Обсяг оподаткування валового доходу зменшується в 2022 р. до 1211,4 млн грн у зв'язку із зниженням надходжень валових страхових премій. Це пояснюється відсутністю подвійного оподаткування цих премій при передачі у перестрахування.

Протягом трьох років питома вага податку на валові доходи страховиків зменшується від 77,3% в 2021 році до 75,8% в 2023 році, натомість зростає частка податків від інших видів звичайної діяльності від 22,7% до 24,2%, що зумовлено нарощуванням результатів

фінансових операцій, які більше, ніж в 2 рази перевищують обсяги результатів основної діяльності страховиків, та прибутковістю іншої звичайної діяльності.

Таблиця 4

**Обсяг та структура податку на прибуток
страхових компаній в Україні впродовж 2015-2020 рр. [6]**

Показники	Роки							
	2020		2021		2022		2023	
	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %	Обсяг, млн грн	Струк- тура, %
Податок на прибуток страхових організацій, включаючи філії на території України, в т.ч.:	1673,8	100	1686,2	100	1887,1	100	1816,3	100
податок на валові доходи від страхової діяльності	1133,8	67,7	1302,9	77,3	1211,4	64,2	1377,6	75,8
податок на операції з перестраховиками-нерезидентами	0,7	0,0	0,7	0,0	0,4	0,0	0,7	0,0
податок від інших видів звичайної діяльності	539,0	32,3	382,6	22,7	675,3	35,8	438,0	24,2

Мізерну частку впродовж 2020-2023 рр. займають податки на операції з перестраховиками-нерезидентами, що свідчить про незначну фіскальну роль таких видів оподаткування прибутку страховиків.

Розглянувши структуру податку на валові доходи від страхової діяльності за галузями страхування протягом 2020-2023 рр., зауважимо, що найбільшу частку займають податкові надходження з страхування іншого, ніж страхування життя – близько 90% (рис. 5).

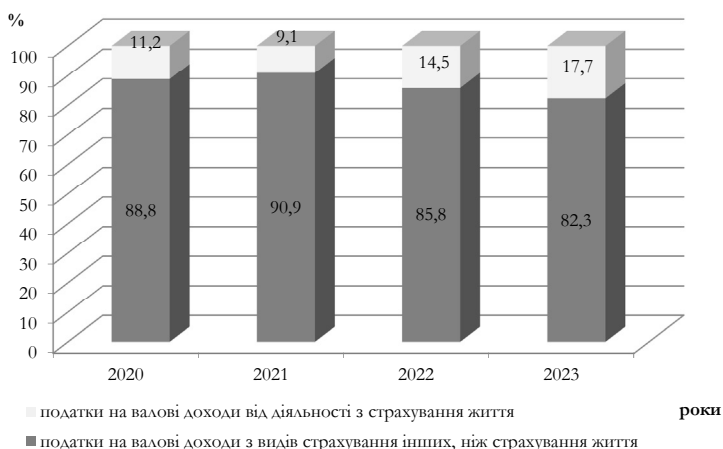

Рис. 5. Динаміка структури податку на валові доходи від страхової діяльності за галузями страхування впродовж 2011-2020 рр.

Джерело: побудовано за [6]

Це є очевидною тенденцією, що пояснюється значно більшими обсягами страхових премій за даними видом страхування та ставкою 3%, за якою вони оподатковуються. Натомість, більшість операцій за договорами страхування життя, зокрема, з довгострокового страхування життя, добровільного медичного страхування та страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема за договорами страхування додаткової пенсії, оподатковуються за ставкою 0%, а лише за умови, що договір страхування життя не відповідає відповідним вимогам, застосовується ставка оподаткування у розмірі 3%. Винятком є 2023 рік, коли страховики сплатили за договорами страхування життя 244,4 млн грн податку на валові доходи. Таким чином, оподаткування фінансових результатів з страхування іншого, ніж страхування життя, суттєво впливає на формування чистого фінансового результату українських страховиків.

Проаналізуємо обсяги витрат з податку на прибуток ТОП-10 українських страховиків за 2023 рік (табл. 5).

Таблиця 5

**ТОП-10 страхових компаній України за показником
витрат на податок на прибуток в 2023 році, млн грн [4]**

№ з/п	Страховики	Фінансовий результат до оподаткування	Витрати з податку на прибуток	Чистий фінансовий результат
1.	ПрАТ «СК «Уніка»	571,6	144,0	427,6
2.	АТ «СК «АРКС»	527,0	138,9	388,1
3.	АТ «СК «ІНГО»	363,5	131,0	232,5
4.	АТ «СГ «ТАС»	191,9	115,7	76,2
5.	ПрАТ «МетЛайф»	523,2	113,0	410,2
6.	ПРАТ «СК «АРСЕНАЛ»	232,8	100,4	132,4
7.	ПрАТ «УСК «КНЯЖА ВІСННА ІНШУРАНС»	152,5	80,8	71,7
8.	ПРАТ «СК «УНІВЕРСАЛЬНА»	208,8	72,4	136,4
9.	ПАТ «НАСК «ОРАНТА»	148,2	65,8	82,4
10.	ПрАТ «СК «ВУСО»	103,9	59,9	44,0

За даними табл. 5 зробимо висновок, що ТОП-10 страховиків з 97 забезпечують 56,3% надходження податку на прибуток на страховому ринку. При цьому ці ж страховики забезпечують отримання близько 50% чистого прибутку на страховому ринку. Це означає, що страховий ринок представлений 10 страховиками, діяльність яких відзначається високим рівнем монополізації, капіталізації, конкурентоспроможності та ефективності.

Проведений аналіз світового досвіду податкового регулювання страхового ринку переконує, що кожна країна організовує та приймає таку систему оподаткування, яка є оптимальною для неї, враховуючи еволюцію, сучасні тенденції та окреслені перспективи, при цьому стимулюючи або стримуючи розвиток страхування. На нашу думку, з одного боку, система оподаткування українських страховиків є

досить гнучкою відносно страхових компаній та страхувальників, адже за результатами вище проведеного порівняльного аналізу можна стверджувати про ефективну та прибуткову діяльність страховиків та можливість отримувати страхове відшкодування страхувальниками в разі настання страхових подій, передбачених в страховому договорі. Відповідно до Податкового Кодексу України практично реалізовано основні принципи оподаткування страховиків, які охоплюють подвійне оподаткування (справляння податку на валові премії та податку на прибуток) та відповідають досвіду окремих зарубіжних країн. З іншого боку, подвійне оподаткування страхової діяльності в Україні задовольняє фіскальні інтереси держави, однак суперечить інтересам страховиків та страхувальників щодо отримання надійного страхового захисту. Адже низькі обсяги капіталу та резервів страхового ринку в Україні порівняно з іншими ринками страхування разом з подвійним оподаткуванням страхових премій не забезпечують страховикам гарантій виконання зобов'язань за ризиками АВТОКАСКО та СЦПВВТЗ, довгостроковими накопичувальними договорами страхування життя внаслідок інфляції та інших видів страхування, часка яких в страховому портфелі на ринку є найбільшою. Тому страхові компанії застосовують схемні операції щодо зменшення бази оподаткування податком на прибуток шляхом скорочення рівня виплат, витрат на ведення справи, нарощування надходження страхових премій від перестраховальників, які не оподатковуються в страховика-перестраховика.

Отже, виважене застосування зарубіжної практики податкового регулювання діяльності страховиків з врахуванням специфіки функціонування українського страхового ринку сприятиме його розвитку, а також ефективній реалізації функцій податків у страховій галузі. Зважаючи на низькі розміри капіталу страховиків та ризиковість страхової діяльності доцільно знизити податкове навантаження в контексті відміни загальної системи оподаткування прибутку за ставкою 18% та залишити діюче вже близько 20 років оподаткування валових страхових премій (3%). За умови реформування податкового регулювання страхового

ринку та стимулювання розвитку страхування задовольнятимуться соціально-економічні інтереси всіх учасників страхового ринку та держави.

Воєнні реалії ускладнюють взаємовідносини між суб'єктами страхування і державою внаслідок посилення регуляторних дій Національного банку та не виконання вимог щодо дотримання нормативів та виконання зобов'язань страховиками. В таких умовах лише виважена державна політика в сфері функціонування страхового ринку, спрямована на врахування інтересів усіх учасників страхового бізнесу, сприятиме формуванню гарантій забезпечення надійного страхового захисту в українському суспільстві.

15 грудня 2023 р. Міністерство фінансів України оприлюднило Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення оподаткування страхової діяльності в Україні» [2]. Метою його розроблення була необхідність уточнення певних положень Податкового кодексу України відповідно до Закону України «Про страхування» №1909-IX [8]. Зокрема, запропоновано привести у відповідність страхову термінологію, узгодити окремі положення щодо податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб для уникнення суперечностей в законодавчих актах, що пов'язані з укладанням договорів страхування, здійснення страхових виплат та проведення діяльності страхових компаній задля підвищення ефективності функціонування та поступального розвитку страхового ринку України. Однак, такий законопроект зазнав критики з боку представників страхового бізнесу, оскільки окремі його позиції суперечили інтересам учасників страхового ринку (страховиків, страхувальників та страхових посередників).

Загальновідомо, що для українських страховиків з 2015 р. запроваджено змішану систему оподаткування страхової діяльності (оподаткування валових страхових доходів та оподаткування прибутку страховиків). Практики страхового ринку неодноразово доводили необхідність внесення змін до податкового законодавства з метою відміни подвійної системи оподаткування страхової діяльності. Так, В. Черняхівський стверджує, що «...зараз, коли триває робота над

проектом закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення оподаткування страхової діяльності в Україні», саме час прибрати цю несправедливу норму, яка поширюється винятково на компанії страхової галузі та заважає ринку розвиватися» [10]. Водночас в законопроекті запропоновано введення податку на операції внутрішнього вхідного перестрахування для страховиків, які мають на меті нівелювання «некласичного» страхування та ухилення від сплати податків, а також коригування порядку оподаткування операцій з нерезидентами за договорами страхування для тих, хто виїжджає за кордон, щоб уникнути податкового арбітражу стосовно виплат нерезидентам за договорами страхування. Незрозуміло, як будуть визначатися страховики, які нівелюють «некласичне» страхування.

Фіскальний регулятор забезпечує ефективність наповнення бюджету від діяльності учасників страхового ринку, при цьому стимулює або дестимулює розвиток окремих видів страхування в процесі застосування диференційованих податкових ставок. При цьому, подвійне оподаткування страхових премій шляхом сплати податку на валові страхові премії (за ставкою 3%) та податку на прибуток від страхової діяльності (за ставкою 18%) перешкоджає ефективному функціонуванню українських страховиків, основною метою діяльності яких є забезпечення надійного страхового захисту суб'єктів страхових відносин. Зауважимо, що банківські та небанківські фінансові установи сплачують лише один податок – податок на прибуток на загальних підставах.

Вважаємо за необхідне запровадити диференційоване оподаткування прибутків страховиків за окремими видами діяльності. При цьому з бази оподаткування фінансових результатів від звичайної діяльності доцільно виключити страхову діяльність, оподатковуючи лише прибуток від іншої операційної, фінансової та іншої діяльності за ставкою 18%. Збереження непрямого оподаткування сприятиме забезпеченню прозорості функціонування страхового ринку, а запровадження диференційованого прибуткового оподаткування за видами діяльності страховика – зменшенню можливості ухилення страховиків від сплати податків й бажання приховати витрати і прибутки та підвищити ефективність реалізації фіскальної функції держави.

Позитивним є рішення Міністерства фінансів України щодо підтримання пропозиції Асоціації «Страховий бізнес» та Ліги страхових організацій України, пов'язаної з недопущенням оподаткування податком на додану вартість комісійної винагороди страхових агентів. Зазначимо, що така норма оподаткування була передбачена в законопроекті «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення оподаткування страхової діяльності в Україні», що створює для страхових агентів нерівні умови оподаткування порівняно з іншими страховими посередниками – страховими та перестраховими брокерами та суперечить основному принципу оподаткування посередницьких послуг на фінансових ринках.

Важливо зазначити, що внесені зміни до податкового законодавства стосовно оподаткування страхової діяльності в Україні не відповідають Директиві Ради ЄС № 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року про спільну систему податку на додану вартість, в ст. 135 якої чітко прописано види діяльності, які звільненні від оподаткування. До них належать: «операції страхування та перестраховування, включно із пов'язаними з ними послугами, які надають страхові брокери та страхові агенти» [1].

В умовах війни та у післявоєнний час страховий ринок зазнає суттєвих змін, пов'язаних насамперед із зниженням попиту на більшість видів страхування. В пріоритеті залишаються обов'язкові види страхування. Відтак скоротяться обсяги страхових надходжень, рівень капіталізації ринку, а звідси недоотримання державою податкових платежів від страхових компаній, страхових посередників та перестраховиків. Відповідно, вважаємо, що для поступального відновлення та подальшого розвитку страхового ринку необхідно вжити такі заходи з боку державного регулятора:

Пом'якшення регуляторних вимог шляхом зниження нормативів достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика.

Зниження податкового навантаження на страховика у контексті відміни подвійного оподаткування страхової діяльності або із збереженням діючого оподаткування валових доходів від страхових премій за ставкою 3, 0%, а інших видів діяльності,

крім страхової, – за ставкою 18%, або оподаткування фінансових результатів за усіма видами діяльності – за загальною системою оподаткування прибутку суб’єктів господарювання.

Таким чином, «...необхідний більш широкий та системний підхід, націлений в першу чергу на створення умов для повоєнного розвитку галузі за рахунок дерегуляції, виключення будь-якої дискримінації на страховому ринку та заходів, що сприятимуть зростанню попиту на страхові послуги. В першу чергу, допомога з боку держави на рівні регуляторних рішень потрібна невеликим та середнім страховим компаніям, компаніям що значно постраждали від бойових дій, та національному бізнесові» [11].

Підбиваючи підсумки зазначимо, що реформування податкового регулювання страхового ринку продовжуватиметься і надалі. Із введенням в дію в 2024 р. нового Закону України «Про страхування» змінюється підхід до регулювання та нагляду за страховим ринком. Потребує удосконалення законопроект «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення оподаткування страхової діяльності в Україні», що сприятиме подальшому розвитку страхової діяльності в Україні. Однак більшість нововведень в регулюванні страхового ринку наберуть чинності після завершення війни та враховуватимуть стан ринку в післявоєнний час.

Література

1. Директива ради 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року про спільну систему податку на додану вартість. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928#Text.
2. Закон України «Про страхування» № 1909-IX від 18.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2320>.
3. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets>.
4. Основні показники діяльності страхових компаній (у розрізі установ), відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 835. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>.
5. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n10756>.

6. Показники діяльності страхових компаній за 2020-2023 рр. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>.
7. Постанова Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 25 червня 2020 року № 85 та визнання такими, що втратили чинність, деяких нормативно-правових актів» № 30 від 14.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0030500-24#n7>.
8. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення оподаткування страхової діяльності в Україні» від 15.12.2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/legal_acts_drafts_2023-607.
9. Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика» № 850 від 07.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#Text>.
10. Страховики України виступають за вирівнювання податкових умов ведення бізнесу. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/978047.html>.
11. Черняхівський В. План Маршалла для українського страхового ринку. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-vplinula-viyna-na-strahoviy-rinok-ekspert-ostanni-novini-50237940.html>.